

Európai egység és szociális gondolat

POSZLER GYÖRGY

Rerum novarum (1891) — *Igazságosabb és testvériesebb világot!* (1996)

Született 1931-ben Kolozsvárott. Irodalomtörténész, esztéta, akadémikus. Legutóbbi írását 1999. 12. számunkban közzöltük.

A közjó fogalma

„...napjainkban egyre egyetemesebbé válik, és már az egész emberiséget érintő jogokat és kötelességeket is tartalmaz a közjó, amely nem más, mint azoknak a társadalmi életfeltételeknek az összessége, amelyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszik, hogy teljesebben és könnyebben elérjék tökéletességüket” (*Gaudium et spes*).

„Az ember közösségi természetének megfelelően az egyén java szükségképpen kapcsolatban áll a közjával... A közjó három lényeges elemet foglal magában: Először is feltételezi a személy tisztelétét, úgy, ahogy van... Másodszor: a közjó követeli a helyes társadalmi rendet és a szervezetek kibontakozását... És végül: a közjó magában foglalja a békét...” (*A katolikus egyház katekizmusa*).

Egyértelműen úgy tűnik, a katolikus egyház társadalmi tanításának legátfogóbb, legfelső fogalma a közjó. Erről tanúskodik a II. Vatikáni zsinat egyik konstitúciója, a *Gaudium et spes*, a kanonizált *Katekizmus* — és több más fontos dokumentum is. A közjó fogalmának alapelvei vagy összetevői nehezen vitathatók. A csoportok és egyes tagok tökéletességének lehetősége. Az emberi személyiség szentsége mint biztos alap. A helyes társadalmi rend és szervezetei megteremtése. És a lét alapjaként a biztonságos béke. De, valljuk be, nem pontosan meghatározhatók. Mert mit is jelent pontosan az ember tökéletessége? Antropológiai és talán teológiai kérdés is. Mert mit is jelent pontosan a helyes társadalmi rend? Szociológiai és talán ideológiai kérdés is. Persze e teoretikus dilemmákra nem itt adandó válasz. Egyszerűen elfogadandó: a közjó a legátfogóbb, a legfelső fogalom.

Az egyház társadalmi tanítása több, mint száz, nekünk pontosan százöt éves. XIII. Leó pápa 1891-es enciklikája, a *Rerum novarum* és a magyar püspöki kar 1996-os körlevele, az *Igazságosabb és testvériesebb világot!* között. A társadalmi tanítást kiáltó szociális szükséglet hozza létre. Akkor, ott, és most, itt is. Az egyetlen alternatívában adott rossz választási lehetőség. Akkor a korlátozatlan kapitalizmus embertelen társadalmi rendje és a vele összefüggő korlátozatlan gazdasági liberalizmus ideológiája és a kommu-

nizmusba átnövő szocializmus embertelen kiigazítási kísérlete és a vele összefüggő, radikalizálódó marxizmus ideológiája között. Most az összeomlott, „létező szocializmus” rossz öröksége és a születő mohó, újkapitalizmus rossz lehetősége között. Ez egyetlen alternatívában adott rossz választási lehetőséget kívánja érvényteleníteni a társadalmi tanítás. Az alternatíva mindkét oldalával vitázva. Egy humánus *tertium datur* lehetőségével kísérletezve.

A társadalmi tanításban egyértelmű a fejlődés. Ezt világossá teszi az egymásra épülő dokumentumok egybeolvasása. De II. János Pál pápa 1981-es enciklikája, a *Laborem exercens* össze is foglalja. Mindegyikben a közjóról, annak realitásáról és variációiról esik szó. Az első dokumentumokban, a *Rerum novarum*ban, a *Quadragesimo annó*ban a munkáskérdés, a szegénység egy közös-ségen, egy országhatáron belül a középpontban. Ez terjed ki később az egyes földrajzi-történelmi régiók gondjaira. Majd az egész világra mint lehetséges egységre. A javak és életlehetőségek igazságosabb elosztására gazdag és szegény országok, régiók és világtájak között. Ahogy néhány fontos megnyilatkozás, a *Mater et magistra*. A *Gaudium et spes*, a *Populorum progressio* és a *Sollicitudo rei socialis* tanítja. És persze visszatérően a béke kérdése. Főként a *Pacem in terris*ben.

Magyarországon és az egész tíz éve felszabadult régióban mindez a gond felerősödik és más hangsúlyokat is kap. Végső kiélezettségében jelentkezik az egyetlen alternatívában adott rossz választási lehetőség. Megkerülhetetlenül itt vannak a szocializmus kiigazítási kísérletének nehezen eltüntethető nyomai. A gazdaságban, a társadalomban és a lelkekben is. És megkerülhetetlenül itt vannak a kapitalizmus eredendő vétkeinek egyértelműen észrevehető tünetei. A gazdaságban, a társadalomban és a lelkekben is. A hozzájuk tartozó összes hagyományos és új ideológiákkal és ideológiakísérletekkel együtt. Ezért van szinte kiáltóan szükség a társadalmi tanításra. Ehhez képest érezhetni a püspöki kar körlevélét és más dokumentumokat is fontosaknak, de késeieknek és nem egészen kielégítőeknek.

A más hangsúlyok legvilágosabban egy pontosan megjelölhető kérdésben jelentkeznek. A *Katekizmus* a közjó kapcsán a személyiség szentségéről, a helyes társadalmi rendről és a béke védelméről beszél. A magyar püspöki kar körlevele harmadikként a szubszidiaritás elvét említi. Ezt hatvankilenc éve veti fel a *Quadragesimo anno*. És mellékesen, nem a középpontban felmerül későbbi dokumentumokban is. Továbbá megfogalmazódik — jóval ezután — a regionalitás elve. Például 1988-ban, a *Sollicitudo rei socialis*ban. De hogy idekerül, a személyiség és a szolidaritás vagy helyes társadalmi rend mellé harmadik alapelvnek, ez a mi jogos magyar és közép-európai, de az eredeti koncepciót módosító olvasatunk. Mindez természetesen — a két első alapelv, de főként a

harmadik, a szubszidiaritás — az európai egység szempontjából megkerülhetetlenül fontos. Erről néhány gondolatot.

Kommentárjaimban kétszeres fénytörés. Kommentár egy speciális tájegységből. Kommentár egy laikus olvasótól. Laikus, mert nem egyházi és laikus, mert nem szakértő olvasó.

Szabad személyiség és emberi méltóság

„Nem önáltatás, ha az ember önmagát az anyagi világnál magasabb rendűnek ismeri el, és ha többre tartja, mint a természet egy részecskéjének vagy a társadalom névtelen alkotóelemének. Benső valójával ugyanis az anyagi mindenség fölé emelkedik; ebbe a mély benső világba vonul vissza, amikor szíve rejtekét keresi fel... Az ember méltósága tehát megkívánja, hogy tudatosan és szabad választás alapján cselekedjék, személy módjára, azaz meggyőződése indítsa és irányítsa, ne pedig vak ösztön és merő külső kényszer” (*Gaudium et spes*).

Az ember az anyagi mindenség fölött. Szabad választás a vak kényszerrel szemben. Persze a jó választása. Ismerős és emelkedett gondolat. Vallásos-transzcendens és bölcséleti-immanens-transzcendens változatban is. Vagyis az emberi méltóságról van szó.

Bölcséleti értekezés

Az elsőt, a vallásos-transzcendens értelmezést a *Katekizmus* teszi egyértelművé. Az ember mint Isten képmása. Aki megkapta Isten boldogságra szóló meghívását. Szabad választással formálja magát hozzá a transzcendencia által tanúsított jóhoz. Belülről építi magát. A kegyelem segítségével növekedvén az erényben.

A másodikat, a bölcséleti-immanens-transzcendens értelmezést a klasszikus német filozófia adja — főként Kant és Hegel. Etika és logika felől is közelítve. Az erkölcsi törvény bennem — véli Kant. A kategorikus imperatívusból kiindulva szabad döntések során, érzékiből szellemi, animálisból humánus, kötöttből szabad lényé formálhatja magát. Mint ilyen válhat ön- és végcélá. Személyiséggé, ami semminek sem rendelhető alá. Sem evilági, sem túlvilági céloknak. A magáért való lét — véli Hegel. Befejezett minőség, ami mindent önmagára vonatkoztat. Nem önmeghatározás mástól való különbségben. Hanem önmeghatározás a különbséget is magába foglalva. Az én a legjobb példa. Mert önmagunkat a más létezőtől megkülönböztetve, de rá is vonatkoztatva határozzuk meg.

Tehát a személy méltósága — a kivívott szabadság és a lehetséges tökéletesség alapján. A közjó első lényeges eleme — a *Katekizmus* megfogalmazásában. Csakhogy az elméleti tétel mögött bonyolult dilemmarendszer. Maga a teória nehezen lenne megkérdőjelezhető. De ez összefüggésben, a társadalmi tanítás rend-

szerében teória és realitás valamelyes szembesítése — már csak a gondolati korrektség okán is — elkerülhetetlen.

Mert iszonyú társadalmi és gazdasági kötöttségeiben hogyan is lehet szabad akaratából a jót választó istenképmás, ön- és végcél, befejezett minőség és magáért való lét? Legyen szabad lefordítani ezt a hazai viszonyokra. Sőt, a kritikus régió, a nemrégén létfeltételeiben megváltozott, azaz szabaddá lett Közép-Európa viszonyaira. Gondoljunk bele: ez ország és régió népessége felszabdult az egyik politikai-társadalmi rend kötöttségeiből. Amely szabad döntéseken alapuló kiteljesedését közvetlenül, hatalmi szóval, politikai kényszerrel korlátozta. És bekerült a másik politikai-társadalmi rend kötöttségeibe. Amely szabad döntéseken alapuló kiteljesedését közvetetten, anyagi kiszolgáltatottsággal, gazdasági kényszerrel korlátozza.

Társadalmi helyzet

Mindenki által ismert tény. Kevesek gazdagsága, s sokak szegénysége. A szegények sokasága pedig a múlt, a diktatúra ilyen-olyan okokból nyújtott szerény egzisztenciális biztonságából átessett a jelen, a demokrácia ilyen-olyan módon létrehozott teljes egzisztenciális bizonytalanságába. Nem kívánok másra hivatkozni. Csak a püspöki kar körlevelének félévvezetes adataira. Amelyek azóta valamit módosulhattak, de lényegében meg nem változhattak. Csak néhányat. Az aktív lakossághoz viszonyított tíz százaléknyi munkanélküli. A tizenkilenc éven aluliak negyvenöt százaléka létminimum alatt élő családokban. A nyugdíjak reálértékének hatalmas csökkenése. És a hivatkozások még — bizvást — folytathatók. A politikai és gazdasági rendszerváltozás végzetes veszteségeiről van szó. Azokon belül is a legelesettebbekről. Az aluljárók és a Moszkva tér világáról. Meg a hajléktalanokról. Hajléktalan-szállásokon, parkok padjain, metrók lejárataiban. Természetesen a nyomasztóan sok koldusról is. Akik akár „egyéni vállalkozva”, akár maffiáktól kényszerítve — mindenképpen a legelesettebbek. Még egyszer hangsúlyoznám: elméletileg minden vitathatatlan. De hol van e világban lehetőség személyes szabadságra, önálló döntésre, végső célra, befejezett minőségre és az ezekből összetevődő emberi méltóságra? Nagy a távolság eszmény és való, ha így jobb: ideál és reál között. És megfogalmazható a kérdés. Nem lehet-e a távolságnak kiábrándító, cinikussá tevő, demoralizáló hatása? Nem hiszem, hogy a tételeket kellene módosítani. De a tételeket és a tényeket keményebben szembesíteni igen. És e szembesítés alapján újragondolni a konzekvenciákat. Esetleg egy praktikus stratégia kidolgozása érdekében is.

Szeretném a félreértéseket elkerülni. Nem vagyok járatos a felszabadítás teológiájában. Így nem is hirdethetem, nem is cáfolhatom. Nem kívánok sarkítottan frappáns irodalmi hivatkozásokkal sem operálni. Noha nem tagadom, csak úgy alkalmilag, eszembe jut Bertold Brecht és Szabó Dezső is. Különböző korokból és összefüggésekből. Az első esetében Kocsma Jenny kaján-keserű

songja a *Koldusoperából*. Hogy „előbb a has jön, aztán a morál”. A második esetében kemény-gúnyos passzusa egyik beszédéből. Hogy „korgó gyomorral nem lehet himnuszt énekelni”. Vagy talán pontosabban: csak egy bizonyos ideig lehet himnuszt énekelni. Nem akarok ilyen hivatkozásokkal operálni. Mert tudom, más az élet és az irodalom. És egy sarkítottan hatásos irodalmi megfogalmazásból nem vezethető le valóságosan hatásos elméleti következtetés. Elgondolkodtathat, de megoldást nem adhat. Továbbá ismerem a *Libertatis nuntiust*, a Hittani Kongregáció nevezetes nyilatkozatát. És elméletileg sem szándékozom az ember teljes, büntől való szabadságának transzcendens-teoretikus tételét az ember részleges, szükségétől való szabadságának immanens-praktikus tételére redukálni. A filozófiát ökonómiával, a szellemiséget anyagisággal összekeverni.

Mindez nem áll szándékomban. Ám úgy vélem, ez országban és e régióban, e század és ezredfordulón minden a szociális kérdésekkel foglalkozó gondolatmenetben a praktikumnak, a gazdaságnak, azaz a szegénységnek, a napi élethez szükséges emberi minimumnak a teoretikummal, a szellemmel, az örökélet jegyében megfogalmazott morális normákkal nem szemben, de azok mellett vagy inkább éppen azokból következően nagyobb hangsúlyt kell kapnia. Mert felborulhat az egyensúly. A gazdasági és társadalmi egyensúlyon túl a lelki egyensúly is. Ami a teoretikus és morális tételeket is megkérdőjelezheti.

Szolidaritás és összetartozás

„Mindenekelőtt szó van a kölcsönös függőségről, amelyet a mai világban a kapcsolatok meghatározó rendszerének fogadnak el minden területen: a gazdasági életben, kultúrában, a politikában és vallási ügyek intézésében, és ezt erkölcsi kategóriaként kezelik. Ha a kölcsönös függőséget ebben az értelemben elismerik, akkor erre megfelelő válasz a szolidaritás mint erkölcsi és társadalmi magatartás, mint erény (*Sollicitudo rei socialis*).

A szolidaritás alapelve, amelyet »barátság« vagy »társadalmi szeretet« névvel is illetnek, az emberi és keresztény testvériség egyenes követelménye... A társadalmi-gazdasági nehézségeket csak a szolidaritás valamennyi formájának igénybevételével lehet megoldani” (KEK).

Ismét impozáns teoretikus alapozás. Figyeljük meg a logikáját. A kapcsolatok meghatározó rendszeréből, a kölcsönös emberi függőségből, azaz egy társadalmi tényből indul. A keresztény testvériség követelményéhez, az erények szükséges gyakorlásához, azaz egy erkölcsi igényhez érkezik. Szociális kategóriából csinál morális kategóriát. Majd visszatér a társadalmi összefüggésekhez. A nehézségek csak a szolidaritás valamennyi formájának gyakorlásával oldhatók meg.

Mindez gondolatilag visszautal a személyiség és méltóság, a személyiség méltósága tételére. Mert a szolidaritás elvéből csak akkor válhat társadalmi gyakorlat, ha mindenki a másikat személyiségnek ismeri el. Mindenki köteles embertársát úgy tekinteni, mint másik önmagát — ahogy emelkedetten tanítja a *Gaudium et spes*. De visszautal a klasszikus német filozófia tételeire is. A magáért való lét, az én önmagát csak a másik magáért való léthez, a másik énhez viszonyítva határozhatja meg. Csak ebben a viszonylatban lehet önmagáról való tudata, vagyis öntudata.

Mindez elméletileg kikezdhethetlen. És a *Katekizmus* a szolidaritás gyakorlásának társadalmi változatait is megjelöli. Szolidaritás szegények és szegények-, gazdagok és szegények-, vállalkozók és alkalmazottak, országok és nemzetek között. És a szolidaritás a béke záloga is. Mint mindezen tényezők morális és praktikus, humánus és szociális egysége és szövetsége.

Az összemberi szolidaritásról

Fontos e tekintetben néhány korábbi, az összemberi szolidaritás követelménye felé mutató teoretikus-teológiai megnyilatkozás is. Mindössze két példa. A II. Vatikáni zsinat tanításai közül. Határozat az ökumenizmusról — *Unitatis redintegratio*, '64-ből. Nyilatkozat az egyház és a nem keresztény vallások viszonyáról — *Nostra aetate*, '65-ből. Az elsőben elméleti és érzelmi közeledés a más keresztény egyházakhoz. Az ökumenizmus lehetséges elveinek kifejtése, az egységes keresztény szellem körvonalazása. A keleten különvált egyházaktól a nyugaton különvált egyházakig. A másodikban jellemzés a hinduizmusról, buddhizmusról, muzulmán és izraelita vallásról. A legfontosabb mozzanat: mindenfajta antiszemitizmus visszavonása és elítélése — az egyetemes emberi testvériesség nevében. A két dokumentumnak — egyéni olvasatomban — van egy egymásra épülő, végső, humánus üzenete. Valahogy így: a katolicizmus nem a kereszténység, a kereszténység nem a vallásosság, a vallásosság nem az erkölcsiség egyetlen, más formákat megtagadó és kizáró formája. És ne feledjük: e gondolatmenetet folytatja és zárja le II. János Pál pápa „bocsánatkérő megnyilatkozása”.

A szolidaritás fogalmának elméleti tisztázása sem feledtetheti, hogy — legalábbis idehaza és a régióban — a társadalmi szolidaritás gyakorlati formái nem működnek. A szegények és szegények szolidaritásának új formái nem jöttek létre. A régi formák vagy megmerevedtek, vagy majdnem a peremre szorultak. A gazdagok és szegények, vállalkozók és alkalmazottak egyeztetésének formái vagy meg sem alakultak, vagy gyerekcipőkben járnak. És úgy tűnik, a gazdagok és vállalkozók önmérsékletre való hajlama meglehetősen csökevényes. A mohóság legszélsőségesebb formáira is van példa. Gondoljunk a külföldiek vagy fekete-munkások kiszolgáltatottságát kihasználó rabszolga- vagy félrabszolgamunka különböző, felbukkanó formáira. Az országok és nemzetek közötti szolidaritásnak a régióban nem sok nyoma van. A nagy és

kicsi, gazdag és szegény országok és nemzetek közötti viszonyban pedig megjelentek az új, közvetett és finomított gyarmatosítás különböző formái.

**A szolidaritás
hiányának lélektani
kísérői**

Ám a szolidaritás nemcsak szociális, de pszichológiai kérdés is. Ezért ejtek szót a belső szociális-pszichológiai diszkrimináció nehány, olykor csak búvópatakként érzékelhető, olykor nyíltan felszínre törő formájáról. Amelyekbe tagadhatatlanul beletorkollik a bűnbakkeresés ősi lélektani mechanizmusa is. Ennek három célpontja van. A zsidóság, a roma népesség és a hajléktalanok. Az első kettő mögött ideologikus-rasszista, a harmadik mögött pszichologikus-szadista motiváció. Az antiszemitizmus mesterségesen felszított, világnézetileg színezett értelmiségi, esetleg ál- vagy fél-értelmiségi rasszista indulat. A cigányszindróma majdnem öszenépi, antropológiai és kriminológiai álérvekkel megtámasztott szociális-pszichés biztonsági szelep. A hajléktalanfóbia a rendszerváltás esettjei ellen forduló agresszív-szadisztikus lélektani önerősítés és önigazolás. Amelyben az esetet a még esettebben tölti ki és vezeti le artikulálatlan szociális indulatait.

Nem tudom, kit sérthettem az elmondottakkal. Vagy ki érezheti, úgy kell tennie, mintha sérthetem volna. Ám vállalom. Mert meggyőződésem: a felsorolt tünettan létezik. És a felsorolt tünettan a szolidaritás katekizáltan teoretikus, keresztény elveinek a legszögesebb ellentéte.

Regionalitás és szubszidiaritás

„Kívánatos volna például, hogy az azonos földrajzi térségbe tartozó nemzetek megállapodjanak az együttműködés formáiban, ami csökkentené az erősebb termelőkötől való függőségüket; nyissák meg egymás előtt piacukat, vizsgálják meg, hogyan egészíthetnék ki egymás termékeit, hogyan tudnának összefogással olyan szolgáltatásokat nyújtani, amelyekre egyedül nem képesek... Az azonos térségbe tartozó fejlődő országok, ide sorolva a »déli félteke« népeit, új regionális társulásokat hozhatnak létre és kell létrehozniok — ez sokat ígérően már el is kezdődött — amelyek megfelelnek az egyenlőség, szabadság és a közös részvétel követelményeinek, mindenki egyetértése alapján” (*Sollicitudo rei socialis*).

**Regionális
együttműködés**

Tehát az azonos földrajzi (és nyilván történelmi!) térségbe tartozó országok és nemzetek egymást támogató-kiegészítő, regionális együttműködése. Az egyenlőség és szabadság alapján. Persze most ez is — mint minden egyéb — az európai egység kapcsán merül fel. Így és ezért társul a regionalitás elve mellé — logikus következményként — a szubszidiaritás elve is.

A szubszidiaritás

A szubszidiaritás elvét — hatvankilenc éve — a *Quadragesimo anno* egyértelműen felvetette. És a társadalmi tanítás harmadik pillérévé teszik — méltán — a társadalmi tanítás magyar értelme-

zései. Így a püspöki kar körlevele is. Miről is van szó? Az önrendelkezés és ezzel összefüggően a segítség elvéről. Többszörös értelemben is. Amit az egyén önmaga megoldhat, nem hárítható át felfelé, a kis közösségre. És a megoldás joga és lehetősége nem is vehető el tőle. Meg ugyanígy a kis és a nagy közösség, a nagy közösség és az állam, az egyes állam és a régió, a régió és a nagyobb államszövetség viszonyában. Vagyis mindent ott intéznek el és oldanak meg, ahol az elintézés és megoldás követelményeit, részleteit és következményeit a legjobban ismerik. És ahol a saját elintézés és megoldás a saját ügyük, saját jó- vagy balsorsuk kovácsa. Ez most, az európai egység távlatában az államok és nemzetek viszonylatában a legfontosabb. Vagyis nagyobbak és kisebbek, gazdagabbak és szegényebbek, bennlévők és csatlakozók között. Hogy a nagyobbak, gazdagabbak, bennlévők szubszidiálnak, azaz segítenek; a kisebbek, szegényebbek, csatlakozók megoldanak, azaz elintéznek. De érdemes világosan látni, erre valójában és főként az eredményesség reményében csak a régió gondjainak rendezése során lehet esélyünk. És még ezzel együtt is kérdés, hogy a szubszidiálásra való hajlandóság valójában mekkora.

A régió pedig súlyos gond. Az a bizonyos, történelmileg is retardáltabb régió, Európa közepe. Nyugat és Kelet között. Amely elmaradottabb volt a polgárosodásban. És nem jöttek benne létre tisztább nemzetállamok. Ebből is fakad sok minden ellentmondás. Hogy a nationális és demokratikus elv nem egymás mellett jelentkezett, hanem egymás ellen feszült.

A régió terhes örökségei

E régióban a tíz év előtti változást három súlyos örökség is terheli. Először a gazdasági és társadalmi fejlettség különböző szintje. Az egyenlőtlenség — mondjuk — Csehország és Románia és — mondjuk — Lengyelország és Bulgária között. Másodsor az igaztalan békediktátumok okozta mindmáig feloldatlan feszültség. Amelyben a vesztesek — természetesen — nehezen felejtik, hogy vesztesek. Amelyben a nyertesek — természetesen? — még nehezebben felejtik, hogy nyertesek. Harmadsor az igaztalan békediktátumok okozta megoldatlan kisebbségi kérdés. Amennyiben a többség a kisebbség eltérő minőségében nem a kulturális gazdagodás, hanem a politikai fenyegetettség lehetőségét látja.

Vagyis mindezek Közép-Európa régi-új gondjai. A régió, amely régióként nem tudta megszervezni önmagát. Félig megszületett az egykori Monarchiában. Félig elvetélt a világháborúk között. Egészen elvetélt a tartós diktatúrában. Most pedig létkérdés, minden népe számára, hogy megteremtse. A gazdasági egyenlőtlenséggel, a békediktátumok feszültségével és a kisebbségek gondjaival együtt. Pontosabban ezek feloldásának vagy enyhítésének reményével együtt. Így talán számíthat Közép-Európa arra, hogy a regionalításra támaszkodva működésbe lép a szubszidiaritás elve. De ne feledjük: arról van szó, hogy a magasabb instancia nem von el döntéseket és segít, hogy az alacsonyabb instancia a saját

gondjait megoldja. Vagyis előbb a megoldási képesség, utóbb a segítségi lehetőség. Ebben a távlatban és ehhez a távlathoz szükségeltetik a közös dolgok végiggondolása és megszervezése.

Ennyit az egyház társadalmi tanításairól. A dokumentumok százátíz év alatt, szorosán egymásra épülve, tisztázták az elméleti-erkölcsi alapelveket. És szembesítették őket a változó társadalmi helyzettel. Ezeket közelítette a magyar püspöki kar tovább a hazai realitásokhoz. És hajtott végre rajtuk egy a hazai olvasatból származó fontos változtatást. A személyiség és a szolidaritás elve mellé, harmadikként a béke helyett a szubszidiaritás tételét állítva. E tanítást adhatja a magyar katolicizmus a csatlakozást óhajtó magyarságnak és a csatlakozást fogadó Európának. Beleértve az olyan egyház fogalmát is, amely nem politikai, hanem spirituális hatalom; nem anyagiak birtoklására, de lelkek nevelésére törekszik.

Az európai egységhez közelítve vetettem fel a három teoretikus alapelv praktikus dilemmáit. Felsorolván néhány végiggondolandó mozzanatot. Amelyek vizsgálata vagy megoldási kísérlete nélkül az alapelvek nem működnek. Csak ezekkel együtt lehet az ország és a régió a nemzetek egyenlőségén alapuló gazdasági és szellemi közösség része. Amelyben minden nemzet saját külön minőségével gazdagítja az egyetemes egységet. Erről beszél a *Sollicitudo rei socialis*: „Az általunk javasolt egyetértés tehát a békéhez és a fejlődéshez vezető út... Legyen a kölcsönös bizalmatlanságból együttműködés, amely az emberek és nemzetek közötti szolidaritás sajátos jele... Így kialakulhat egy sajátos nemzetközi rendszer, amelynek alapja valamennyi nemzet egyenlősége, tiszteletben tartva jogos különbségeiket. A gazdaságilag gyenge országok, vagy azok, amelyek éppen csak életben tudnak maradni, más gazdagabb népek és közösségek támogatásával olyan helyzetbe hozandók, hogy emberségük és kultúrájuk értékeivel — amelyek különben elvesznének — gazdagítsák az emberiséget.”